

ETYCZNE I PRAWNE UWARUNKOWANIA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU – WPROWADZENIE DO BADAŃ

Agnieszka KLIMSKA^{1*}, Aleksandra SYRYT²

¹ Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Wydział Filozofii Chrześcijańskiej, Warszawa;
a.klimska@uksw.edu.pl, ORCID 0000-0002-9115-9492

² Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Wydział Prawa i Administracji, Warszawa;
a.syryt@uksw.edu.pl, ORCID 0000-0002-7501-0786

* Korespondencja

Streszczenie: Przedmiotem artykułu jest rozpoznanie prawnych i etycznych uwarunkowań zrównoważonego rozwoju. W szczególności chodzi o wskazanie, w jaki sposób koncepcja zrównoważonego rozwoju wpływa na kształtowanie różnego rodzaju systemów regulacji zachowań. Zrównoważony rozwój stał się bowiem kategorią normatywną tak na poziomie prawa międzynarodowego i unijnego, jak w prawie krajowym. Wobec tego konieczne jest ustalenie, w jaki sposób oddziałuje lub może on oddziaływać na podejmowanie określonych rozstrzygnięć w procesie tworzenia i stosowania prawa, a także na prowadzenie polityki, w tym w sferze gospodarczej i społecznej. Właściwe zastosowanie koncepcji zrównoważonego rozwoju do wyżej wskazanej aktywności organów władzy publicznej szczebla lokalnego, regionalnego, państwowego czy ponadnarodowego wymaga nie tylko rozpoznania, w jakich aktach normatywnych występuje to pojęcie, ale przede wszystkim, odniesienia go do etyki i systemu wartości. Jedynie bowiem z uwzględnieniem kontekstu aksjologiczno-etycznego zrównoważony rozwój będzie mógł być właściwie wykorzystany w praktyce. Prawne rozumienie wartości zrównoważonego rozwoju, jeżeli będzie odwoływać się jedynie do jego znaczenia definicyjnego, bez kontekstu etyczno-filozoficznego, poszerzającego istotnie treść tej zasady o wartości m.in. idealne, autoteliczne czy instrumentalne, będzie w sposób ograniczony odzwierciedlać się w prawnym procesie decyzyjnym. Artykuł przedstawia wprowadzenie do wskazanego tematu i odwołuje się do kwestii etyczno-aksjologicznych i kształtu konstytucyjnego porządku aksjologicznego w Polsce.

Słowa kluczowe: zrównoważony rozwój, etyka, prawo, aksjologia ustroju państwa.

THE ETHICAL AND LEGAL CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT – INTRODUCTION TO RESEARCH

Abstract: The subject of the article is the recognition of legal and ethical conditions of sustainable development. In particular, it is about indicating how the concept of sustainable development influences the shaping of various types of behavior regulation systems.

Sustainable development as a definite doctrine of economics has become a normative category both on the level of international and EU law, as in national law. Therefore, it is necessary to determine how it affects or can affect the taking of decisions in the process of creating and applying the law, as well as to conduct policies, including in the economic and social spheres. The proper application of sustainable development to the above-mentioned activity of public authorities at the local, regional, national or supranational level requires not only to recognize in which normative acts this concept is present but, above all, to refer to ethics and the system of values. It is only with the axiological and ethical context that sustainable development can be properly used in practice. Legal understanding of the value of sustainable development, if it refers only to its definitional meaning, without ethical and philosophical context, extending significantly the content of this principle with the value of, among others, ideal, autotelic or instrumental, will be limited in the legal decision-making process. The article presents an introduction to the indicated topic and refers to ethical and axiological issues and the shape of the constitutional axiological order in Poland.

Keywords: sustainable development, ethics, law, axiology of the state system.

1. Wprowadzanie

Pomimo że etyka i prawo stanowią niezależne od siebie systemy regulacji społecznego postępowania (zarówno w wymiarze jednostkowym, jak też grupowym) to ich prekluzyjne odseparowanie od siebie jest zgoła niemożliwe. Choćbyśmy nawet przyjęli, jak podkreśla wielu badaczy, że występują one pod postacią modeli teoretycznych, które nierzadko trudno jest z powodzeniem stosować do wyjaśniania i rozstrzygania społecznie ważnych problemów praktycznych, to ponad wszelką wątpliwość sfery prawa i etyki przenikają się i oddziałują na siebie. Pewne rozwiązania z zakresu moralności mogą stać się normami implementowanymi do systemu prawnego. Mogą też służyć rozstrzygnięciu określonych problemów w poszczególnych społecznościach. Prawo sankcjonując określone zachowania albo chroniąc wartości, może wyznaczać określone wzorce postępowania. W takim przypadku określone wartości etyczne mogą stać się miarą, którą – ze względu na określone przepisy prawne – należy uwzględniać przy podejmowaniu decyzji normatywnych lub też decyzji związanych z wydawaniem rozstrzygnięć indywidualnych. W ten sposób dane wartości z pozanormatywnego systemu regulacji zachowań stają się ważnym instrumentem w kształtowaniu ustroju politycznego, społecznego i gospodarczego państwa, w tym w określaniu statusu jednostki w różnych strukturach społecznych.

Do wartości, które z poziomu etyki zostały przeniesione także w sferę prawną należy zrównoważony rozwój. Jest on kategorią, która pojawia się w różnych dyscyplinach naukowych. W naszej ocenie jedynie interdyscyplinarne podejście do tego zagadnienia pozwoli w pełni wykorzystać istotę zrównoważonego rozwoju w różnych sferach życia. Z tego względu podjęliśmy się ustalenia zakresu zrównoważonego rozwoju i jego znaczenia w etyce i prawie konstytucyjnym. To działanie ma być głosem w badaniach na temat

podejścia do zrównoważonego rozwoju w etyce i prawie. Analiza literatury z zakresu filozofii i prawa pozwoli ustalić, na ile dane związki mają znaczenie praktyczne i mogą być wykorzystywane w kształtowaniu rzeczywistości i podejmowaniu decyzji przez podmioty sprawujące władzę publiczną.

We wstępnej fazie naszych badań, których wyniki prezentuje niniejszy tekst, skupiliśmy się na odniesieniu do polskiego konstytucyjnego systemu aksjologicznego. Wobec tego uwarunkowania etyczne i prawne zrównoważonego rozwoju opisujemy w oparciu o przepisy Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Akt ten, oprócz kształtowania ustroju państwa, wyznacza bowiem także system wartości, którymi należy kierować się w podejmowaniu prawnych rozstrzygnięć, także tych dotyczących zrównoważonego rozwoju.

Kontynuacja naszych badań będzie polegać na analizie aktów prawnych prawa krajowego i unijnego, a także polskiego orzecznictwa sądowego oraz orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej. Naszym celem będzie znalezienie odpowiedzi na pytanie, czy elementy etyczne są brane pod uwagę w poszczególnych przypadkach procesu tworzenia i stosowania prawa, tak na poziomie krajowym, jak i w sferze prawa Unii Europejskiej. To pozwoli pokazać praktyczne znaczenie związków prawa i etyki w odniesieniu do zagadnienia zrównoważonego rozwoju.

2. Zrównoważony rozwój w ujęciu aksjologiczno-etycznym

Zrównoważony rozwój (*sustainable development*) jest obecnie nie tylko wiodącą ideą, ale ponadto projektem ogólnoludzkiego programu rozwoju (Gawor, 2006). Pojawił się jako alternatywa wobec szerokokorozumianego kryzysu globalnego: kryzysu człowieka, w tym jego wartości, zasad poznania i działania, kryzysu ekologicznego będącego wynikiem m.in. nieracjonalnego korzystania z zasobów naturalnych, a także kryzysu instytucji. Interdyscyplinarny charakter tej idei umożliwia implementowanie jej założeń do polityki gospodarczej, społecznej, socjalnej, ekologicznej, itd.

Wielowymiarowość zrównoważonego rozwoju spowodowała zaistnienie licznych koncepcji wypracowanych zarówno w środowiskach naukowych, jak również przez przedstawicieli szeroko rozumianego otoczenia społeczno-gospodarczego. Stał się on jednocześnie podstawą, a zarazem istotnym punktem odniesienia dla podejmowanych w Polsce działań i proponowanych, prośrodowiskowych strategii politycznych. Jednak mimo jego znaczenia – także rangi konstytucyjnej – w praktyce społecznej wciąż przeważają utarte wzory postępowania i działania. Pojawiające się w dokumentach i programach postulaty nie zawsze były możliwe do realizacji z uwagi na szereg barier (Sztumski, 2009; Web-01). Zaczęto nawet wizję zrównoważonego rozwoju postrzegać jako utopijny projekt lepszego świata.

W związku z tym, w sferze politycznej, społecznej i gospodarczej, zauważono potrzebę dostarczania argumentacji i rozstrzygnięć natury humanistycznej. Dlatego też filozoficzno-etyczny dyskurs nad ideą zrównoważonego rozwoju, wydaje się szczególnie ważny dla ukazania problemów zrównoważonego rozwoju m.in. w oparciu o kryteria antropologiczne czy aksjologiczne. Filozofowie ideę zrównoważonego rozwoju określili jako „nową globalną filozofię rozwoju”, której zadaniem jest np. weryfikacja sposobów myślenia i programów ukazujących obecny kierunek rozwoju. Z kolei etycy zaangażowani w debatę nad zrównoważonym rozwojem piszą o „nowej etyce przyszłości” (Jonas, 1996), „nowym humanizmie jutra” (Piątek, 2005) czy też o wyzwaniach dla etyki globalnej (Hutchings, 2010) oraz etyki odpowiedzialności globalnej (Ciążela, 2006). Pojawiły się też opinie, że etyka powinna stanowić podstawę dla wszystkich płaszczyzn zrównoważonego rozwoju, w tym: społecznej, ekonomicznej i ekologicznej oraz tych, które są pomocne w konkretnych rozwiązaniach praktycznych, jak np. płaszczyzna prawna (Pawłowski, 2010).

W systemowym ujęciu zarządzania rozwojem zrównoważonym etyka zajmuje kluczowe miejsce, choćby z uwagi na możliwość rewizji teoretycznej refleksji nad współczesnym światem i co ważniejsze kierunkowania ludzkich postaw i zmiany nawyków.

W sytuacji załamania sfery moralności oraz gdy zanika tendencja do poszukiwania trwałych struktur i wartości (Szacki, 2002), ważne jest stworzenie modelu aksjologicznych inklinacji oraz wypracowanie wyraźnych zasad i norm stanowiących wytyczne dla rozstrzygnięć politycznych, prawnych, społecznych, ekonomicznych, ekologicznych, edukacyjnych, itd.

W literaturze przedmiotu można wskazać na wiele stanowisk z zakresu etyki i aksjologii zrównoważonego rozwoju. Kluczowe miejsce zajmuje w nich kategoria wartości, które stanowią „[...] teoretyczną podbudowę projektowanej nowej jakościowo cywilizacji ludzkiej” (Gawor, 2006, p. 91) – populacji zrównoważonego rozwoju. W opracowaniach pojawiają się różnego rodzaju klasyfikacje i hierarchie wartości, kryteria wartościowania i propozycje implementowania wartości. Aksjologia jest zatem rozumiana jako ogólna orientacja, która ukierunkowuje myślenie i działanie na to, co z jednej strony jest najbardziej elementarne, a z drugiej szczególnie wartościowe i doniosłe z punktu widzenia idei zrównoważonego rozwoju. Tym samym zwraca uwagę na zestaw uniwersalnych wartości, takich jak np.: życie, zdrowie, sprawiedliwość, których wyjątkowość polega na tym, że mogą jednoczyć ludzi, bowiem są powszechnie akceptowane. Jest to ujęcie wartości wskazujące na cel. Jego uzupełnienie stanowi podejście do wartości wyrażające drogę do celu, wzbogacające tzw. wartości zrównoważonego rozwoju o odpowiedzialność, powściągliwość, umiarkowanie, wspólnotowość i solidarność (Tyburski, 2007).

Istnieje wiele aksjologii rozwoju zrównoważonego, niekiedy nawet sprzecznych ze sobą. Odmienność wartości, które w dyskusjach politycznych przypisuje się zrównoważonemu rozwojowi wpływa na powstawanie różnych, często rozbieżnych decyzji dotyczących potrzeb i planowanych zmian (Papuziński, 2013). Nieuporządkowany system aksjologiczny czy też

jego pomijanie powodują ryzyko urzeczywistnienia wartości pozornie zgodnych z ideą zrównoważonego rozwoju. Uzasadnione wartości, m.in. idealne, autoteliczne czy instrumentalne mogą z kolei pozytywnie kształtować moralność ludzką, a ponadto wpływać na porządek polityczno-prawny, który jest priorytetowy dla realizacji założeń zrównoważonego rozwoju.

Etyka zrównoważonego rozwoju (jako część etyki globalnej, etyki odpowiedzialności globalnej, etyki przyszłości) może być postrzegana natomiast jako pierwotna i posiadać antecedentny charakter wobec pozostałych propozycji zrównoważonego rozwoju, w oparciu o które ustala się przykładowo porządek legislacyjny, proponuje rozwiązania polityczne czy ekonomiczne. Postulowana w ramach tej etyki odpowiedzialność za przyszłe pokolenia, zgodnie ze stanowiskiem Birnbachera nie wymaga tworzenia nowej etyki. Wzmocnienie etyczne tej odpowiedzialności wiąże się jedynie z aktualizacją ogólnych zasad moralnych i wskazaniem na nowe normy praktyczne (Birnbacher 1999). Nasza powinność odnosi się do przyszłych czynów. Jesteśmy odpowiedzialni za działanie, za jego skutki, ale też za bierność. Zakres odpowiedzialności jest możliwie szeroki, przez co katalog norm praktycznych sformułowanych przez autora obejmuje też polityczne i gospodarcze strategie działań na rzecz przyszłych pokoleń.

Realizując postulaty zrównoważonego rozwoju w procesach holistycznego zarządzania gospodarką i środowiskiem społeczno-przyrodniczym warto dążyć do tworzenia strategii, której wdrażanie powinno oznaczać „(...) synergiczne stosowanie politycznych, prawnych, ekonomicznych, organizacyjnych, edukacyjnych i innych instrumentów wspierania kierunków rozwoju opartych na wartościach, (...) również w zakresie tworzenia i budowy odpowiednich instytucji. Znalezienie skutecznych sposobów stosowania etyki jest ważną częścią tej strategii” (Fobel, Fobelova, 2017, p. 220). Nieprzypadkowo zrównoważony rozwój określany jest jako wyzwanie aksjologiczne czy wyzwanie do systemów wartości (Borys, 2010), a wysiłek jego podjęcia spoczywa na wszystkich podmiotach zrównoważonego rozwoju.

3. Zrównoważony rozwój jako kategoria/instytucja prawa konstytucyjnego

Pojęcie zrównoważonego rozwoju pojawia się w tekstach polskich aktów prawnych. Nawiązują one do rozumienia tego zagadnienia w aktach i dokumentach międzynarodowych. Mimo że sama definicja „zrównoważonego rozwoju” pojawia się ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (DzU z 2018 r. poz. 799, ze zm.), to punktem wyjścia do rozważań o znaczeniu normatywnym tego pojęcia powinna być Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (DzU Nr 78, poz. 483, ze zm.; dalej: Konstytucja RP). Jest to bowiem, zgodnie z jej art. 8 ust. 1, akt o najwyższej mocy prawnej w państwie. Zatem

to Konstytucja w pierwszej kolejności wyznacza kierunek stanowienia, interpretacji i stosowania prawa. Poznanie znaczenia i roli zrównoważonego rozwoju, jaką mu przypisał polski ustrojodawca, pozwala lepiej korzystać z tego instrumentu w podejmowaniu określonych decyzji prawnych.

Należy przy tym zaznaczyć, że Konstytucja RP nie zawiera definicji wyrażenia „zrównoważony rozwój”. Nie wyjaśnia też, na czym ma polegać zasada zrównoważonego rozwoju. Z tego względu, w praktyce, nie do końca zgodnie z zasadami wykładni, przy interpretacji konstytucyjnego pojęcia „zrównoważony rozwój”, korzysta się z aktów podkonstytucyjnych, w tym z aktów międzynarodowych oraz ustaw, przede wszystkim z definicji wskazanej w art. 3 pkt 50 ustawy – Prawo ochrony środowiska, zgodnie z którą przez zrównoważony rozwój rozumie się „taki rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń”.

W powyższym rozumieniu znaczenie zrównoważonego rozwoju z art. 5 Konstytucji przyjmuje także Trybunał Konstytucyjny, który w uzasadnieniu do wyroku z dnia 28 listopada 2013 r. (sygn. K 17/12, OTK ZU nr 8/A/2013, poz. 25) stwierdził, że: „[...] Choć więc pojęcia konstytucyjne mają znaczenie autonomiczne, które nie powinno być oceniane wyłącznie przez pryzmat pojęć ustawowych, to odwołanie się do owych pojęć nie stanowi samo w sobie błędu. Dlatego też można – na potrzeby sprawy niniejszej przyjąć, za ustawą z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska [że] „Zrównoważony rozwój” natomiast, to rozwój społeczno-gospodarczy, w którym działania polityczne, gospodarcze i społeczne są zintegrowane (z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych), w celu zagwarantowania współczesnemu i przyszłym pokoleniom możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb (art. 3 pkt 50 p.o.ś.). Samo pojęcie „zrównoważonego rozwoju” zaczerpnięte zostało z dokumentów prawa międzynarodowego i oznacza wymóg, by ingerencja w środowisko była jak najbardziej ograniczona (jak najmniej szkodliwa), a korzyści społeczne były proporcjonalne i społecznie adekwatne do wyrządzonych szkód”.

3.1. Pojęcie konstytucyjnego systemu aksjologicznego

Zrozumienie roli, jaką ma uregulowanie zrównoważonego rozwoju w Konstytucji RP wymaga uświadomienia sobie, że akt ten jest nie tylko aktem prawnym regulującym określone zachowania w formie norm prawnych, ale jest to także akt wyznaczający podstawy porządku aksjologicznego państwa. Definiuje on system wartości, na których się ono opiera. Twierdzenie to znajduje podstawy w dotychczasowej literaturze przedmiotu (Kędzia, 1990; Stawrowski, 2006; Piechowiak, 2013; Pisz, and Ochman, 2014).

W ocenie Josepha Weilera, konstytucja jest pewnego rodzaju depozytem, który odzwierciedla i chroni wartości, ideały i symbole podzielane przez społeczność. Jest więc odbiciem tej społeczności, istotnym elementem jej samoświadomości, odgrywającym podstawową rolę w definiowaniu tożsamości narodowej, kulturalnej i aksjologicznej narodu, który ją przyjął (Weiler, 2003). Wartości w Konstytucji RP można znaleźć zarówno w jej Preambule, jak i w części artykułowanej (Winczorek, 2008).

Przez wartości konstytucyjne rozumie się bowiem to, co ustrojodawca uznał za szczególnie ważne i cenne dla państwa i wspólnoty politycznej to państwo tworzącej (Granat, 2018). Podejście doktryny prawnej do wartości konstytucyjnych dobrze oddaje stanowisko Marka Piechowiaka, który stwierdza, że są to: „pewne stany rzeczy (faktycznie istniejące, jak i możliwe; zarówno o charakterze samoistnym, jak i mające charakter cech), wyróżnione przez ustrojodawcę jako stany pożądane i jako takie podlegające szeroko pojętej ochronie prawnej (prawnie doniosłe)” (Piechowiak, 2013, p. 40).

Należy zwrócić uwagę, że pojęcie wartości konstytucyjnych nie zawsze będzie tożsame z pojęciem wartości w ujęciu etyki. Wartości te są wyrażone w normach prawnych, co powoduje, że mają charakter konkretny i wyznaczają także prawne granice działalności poszczególnych podmiotów (Granat, 2018). Mogą one zatem wywoływać określone skutki w systemie prawa i wpływać na kształt państwa i wspólnoty politycznej. Można jest wykorzystywać w procesie stanowienia i stosowania prawa.

Do wartości konstytucyjnych objętych ochroną legislacyjną można zaliczyć także zrównoważony rozwój. Będzie on wyznaczał cel funkcjonowania państwa, a także kryterium oceny działania organów władzy publicznej. Zrównoważony rozwój, a przede wszystkim, sformułowana na jego podstawie zasada, umożliwi wyznaczanie kierunków działań podmiotów prawa, z uwzględnieniem różnego rodzaju wartości konstytucyjnych.

3.2. Zrównoważony rozwój jako wartość konstytucyjna

Analiza przepisów Konstytucji RP wskazuje, że ustrojodawca posłużył się pojęciem zrównoważonego rozwoju w tym akcie w kontekście celów ustrojowych państwa. Dane wyrażenie znalazło się w art. 5 Konstytucji RP, który stanowi, że: „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

Z powyższego wynika, że zrównoważony rozwój musi być uwzględniony w działalności organów władzy publicznej (Sarnecki, 2016; Florczak-Wątor, 2016). Należy podkreślić, że podczas prac nad uchwaleniem Konstytucji RP istniał spór w Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego, co do zasadności ujęcia zrównoważonego rozwoju w najwyższym akcie prawnym w państwie. Oznacza to, że w latach 90. XX w. w Polsce ustrojowe znaczenie tego pojęcia nie było doceniane. Zdzisław Sadowski podkreślał, że „zrównoważony rozwój” jest pojęciem nieostrym i wieloznacznym. Proponował on, by zastąpić je wyrażeniem

„trwały i wszechstronny rozwój społeczny i gospodarczy” (Sadowski, 1995, p. 10). Wśród uczestników prac nad Konstytucją RP znaleźli się jednak tacy, którzy podkreślali uniwersalny wymiar zrównoważonego rozwoju. Wskazywali oni przy tym przede wszystkim na związek tego pojęcia z rozwojem ekologicznym i koniecznością uwzględniania potrzeb środowiska naturalnego (Lipowicz, 1995, p. 10; Działocha, 1997, p. 7).

Ścisłe związki zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska są przywoływane w doktrynie prawnej, w tym w doktrynie prawa konstytucyjnego. Monika Florczak-Wątor wskazuje, że: „[...] pojęcie «zrównoważonego rozwoju», które wcześniej funkcjonowało w dokumentach prawa międzynarodowego, oznacza wymóg, by ingerencja w środowisko następowała w sposób jak najmniej szkodliwy dla jego zasobów, a korzyści społeczne płynące z tej ingerencji przewyższały potencjalne szkody” (Florczak-Wątor, 2016). Bogusław Banaszak również łączy zrównoważony rozwój przede wszystkim z ochroną środowiska, chociaż jego spojrzenie na dane zagadnienie jest bardziej uniwersalne. Zdaniem Tego Autora, „Oznacza ona konieczność znajdowania takich rozwiązań technicznych, organizacyjnych, prawnych itp. sprzyjających rozwojowi ekonomicznemu, czy szerzej, cywilizacyjnemu, które pozwolą chronić środowisko naturalne” (Banaszak, 2012, p. 74).

Niektórzy autorzy dostrzegają jednak szerszy kontekst danego zagadnienia i wskazują, że obowiązek władz publicznych kierowania się zasadą zrównoważonego rozwoju odnosi się do wszystkich celów państwa wymienionych w art. 5 Konstytucji RP (Bałaban, 2003; Rakoczy, 2013; Syryt, 2015). Przyjęcie tego podejścia umożliwia pełniejsze skorzystanie z właściwości, jakie niesie ze sobą zrównoważony rozwój.

Do zrównoważonego rozwoju odwołuje się także orzecznictwo. Wprawdzie Trybunał Konstytucyjny wiąże tę wartość i związaną z nim zasadę przede wszystkim z ochroną środowiska, jednakże z uzasadnień wyroków wynika, że na zrównoważony rozwój należy spojrzeć szerzej.

W wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 6 czerwca 2006 r. (sygn. K 23/03, OTK ZU nr 6/A/2006, poz. 62), organ ten wskazał, że: „W ramach zasad zrównoważonego rozwoju mieści się nie tylko ochrona przyrody czy kształtowanie ładu przestrzennego, ale także należyta troska o rozwój społeczny i cywilizacyjny, związany z koniecznością budowania stosownej infrastruktury, niezbędnej dla – uwzględniającego cywilizacyjne potrzeby – życia człowieka i poszczególnych wspólnot. Idea zrównoważonego rozwoju zawiera więc w sobie potrzebę uwzględnienia różnych wartości konstytucyjnych i stosownego ich wyważenia”.

Powyższe ustalenia świadczą o tym, że po pierwsze, ustrojodawca uznał zrównoważony rozwój za wartość konstytucyjną, która ma znaczenie w kształtowaniu ustroju państwa i po drugie, że zrównoważony rozwój został objęty zasadą konstytucyjną, która nakazuje organom władzy publicznej uwzględniać treści składające się na tę wartość w procesie decyzyjnym, zarówno w sferze prawodawstwa, jak i podczas stosowania prawa.

4. Wykorzystanie idei zrównoważonego rozwoju w praktyce

Przedstawione rozumienie idei zrównoważonego rozwoju w prawie oraz etyczno-aksjologiczne ugruntowanie tego zagadnienia pozwala wskazać sfery ich praktycznego wykorzystania. W doktrynie prawnej zwraca się uwagę na trzy aspekty zrównoważonego rozwoju. Są to rozwój społeczny, rozwój gospodarczy (ekonomiczny) i rozwój ekologiczny (środowiskowy, przyrodniczy) (Bukowski, 2005). Realizacja wartości określonych w art. 5 Konstytucji RP zapewnia rozwój w tych trzech obszarach (Kowalski, 2010). Przepis ten wskazuje na ramy i kryteria, a także na kierunki działania organów władzy publicznej.

W szczególności, zasada zrównoważonego rozwoju stanowi dyrektywę wykładni. W sytuacji, gdy pojawiają się wątpliwości co do zakresu obowiązków, rodzaju obowiązków i sposobu ich realizacji, można odwołać się do zasady zrównoważonego rozwoju. Do jej uwzględnienia zobowiązany jest przede wszystkim prawodawca, jednak, skoro organy władzy publicznej, zgodnie z art. 7 Konstytucji RP, mają działać na podstawie i w granicach prawa, także organy stosujące prawo, nie mogą w swoich działaniach pomijać zrównoważonego rozwoju. Jak stwierdza się w orzecznictwie sądów administracyjnych, niekiedy stan faktyczny wymaga bowiem rozważenia i wyważenia rozwiązań korzystniejszych, stosując zasadę zrównoważonego rozwoju (zob. np. wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 25 marca 2009 r., sygn. akt II SA/GO 825/08, Legalis).

Patrząc na działalność organów władzy publicznej w kontekście konstytucyjnego znaczenia zrównoważonego rozwoju, należy zwrócić uwagę, że do wartości tej odwołuje się w uzasadnieniach orzeczeń Trybunał Konstytucyjny. Zazwyczaj czyni to w związku ze sprawami dotyczącymi ochrony środowiska (zob. np. wyrok TK z dnia 10 lipca 2014 r., sygn. P 19/13, OTK ZU nr 7/A/2014, poz. 71), ale nie tylko.

Przede wszystkim Trybunał podkreśla, że zrównoważony rozwój ujęty w konstytucyjną zasadę zobowiązuje państwo nie tylko do ochrony przyrody i kształtowania ładu przestrzennego, ale też do należytej troski o rozwój społeczny i cywilizacyjny z uwzględnieniem różnych wartości konstytucyjnych i stosownego ich wyważenia (zob. zamiast wielu wyrok TK z dnia 28 września 2015 r., sygn. K 20/14, OTK ZU nr 8/A/2015, poz. 123). Trybunał uznaje zatem zrównoważony rozwój jako miarę wyważenia określonych interesów (zob. np. wyrok TK z dnia 9 lipca 2012 r., sygn. P 8/10, OTK ZU nr 7/A/2012, poz. 75, w którym Trybunał skorzystał ze zrównoważonego rozwoju, by wyważyć interesy przedsiębiorców i innych podmiotów. W sprawie chodziło przy tym nie tylko o ochronę środowiska, ale też o należyte wypełnienie obowiązku władz publicznych do zapobiegania negatywnym dla zdrowia skutkom degradacji środowiska oraz prawa każdego do ochrony zdrowia w związku zagrożeniami bezpieczeństwa ekologicznego).

Ponadto Trybunał korzystał z zasady zrównoważonego rozwoju w sprawach dotyczących ładu przestrzennego i zagospodarowania przestrzennego (zob. wyrok TK z dnia 20 20 lipca

2010 r., sygn. K 17/08, OTK ZU nr 6/A/2010, poz. 61). Chodzi przy tym również o zapewnienie należytego rozwoju miast i wsi (zob. wyrok z dnia 7 lutego 2001 r., sygn. K 27/00, OTK ZU nr 2/2001, poz. 29). Zrównoważony rozwój obejmuje też np. bezpieczeństwo energetyczne (zob. wyrok TK z dnia 25 lipca 2006 r., sygn. P 24/05, OTK ZU nr 7/A/2006, poz. 87).

Wreszcie też w orzecznictwie TK zrównoważony rozwój jest łączony z rozwojem państwa w różnych wymiarach (zob. np. wyroki TK z dnia: 9 kwietnia 2002 r., sygn. K 21/01, OTK ZU nr 2/A/2002, poz. 17 i 12 grudnia 2011 r., sygn. P 1/11, OTK ZU nr 10/A/2011, poz. 115).

Powyższe przykłady pokazują, że zrównoważony rozwój nie jest jedynie sformułowaniem pozbawionym treści, ale jest to wartość konstytucyjna służąca do ważenia zasad i wartości i podejmowania decyzji prawnych. W szczególności, uwzględnianie zrównoważonego rozwoju w procesie legislacyjnym, a także przy ocenie konstytucyjności danych aktów powoduje, że staje się on, obok zasady proporcjonalności, ważnym narzędziem umożliwiającym ochronę i rozwijanie wartości konstytucyjnych i celów państwa, a także realizację dobra wspólnego.

Uwzględnianie przesłanek etycznych zrównoważonego rozwoju, czy rozstrzygnięć filozoficznych w praktyce jest ważne zwłaszcza w charakterystycznej dla współczesnych czasów działalności orientowanej często na wykluczające się wartości. Troska o przyszłe pokolenia wymaga budowania ładu aksjo-normatywnego, który ukierunkowuje na określone wartości etyczne, aby mogły stać się miarą uwzględnianą, również z uwagi na przepisy prawne z zakresu zrównoważonego rozwoju, podczas orzekania i wydawania decyzji.

Coraz częściej dokonuje się filozoficznych i etycznych refleksji nad kluczowymi dla *praxis* zrównoważonego rozwoju dokumentami, jak np. Raport Brundtland (Papuziński, 2017), czy Agendy na rzecz Zrównoważonego Rozwoju 2030 (Klimska, and Leźnicki, 2017). Przeprowadzona przez Andrzeja Papuzińskiego analiza rozumienia w Raporcie Brundtland zasady zrównoważonego rozwoju jako zasady sprawiedliwości może implikować szereg rozwiązań legislacyjnych. Została uznana przez autora za kardynalny warunek rozwoju zrównoważonego i główne założenie leżące u podstaw wielu propozycji aplikacyjnych (Papuziński, 2017). Z kolei Agenda post-2015 – spójny globalny plan rozwoju, stanowiąc niejako regulatywny model działania, proponuje realizować cele społeczne, gospodarcze i środowiskowe przede wszystkim z uwagi na godność człowieka i dobro wspólne. Doskonałym narzędziem urzeczywistniania zalecanych w dokumencie zadań jest etyka, która „nie nakazuje, lecz tłumaczy właściwe sposoby postępowania, a tym samym dąży do wzrostu społecznej samowiedzy, do zrozumienia i rozwoju świadomości globalnej, dla której wiedza skorelowana z wartościami ma strategiczne znaczenie” (Klimska, and Leźnicki, 2017, p. 179).

Postulowany przez szerokie grono specjalistów różnych branż, w tym etyków i prawników, rozwój zrównoważony był i jest realizowany na trzech ważnych dla człowieka płaszczyznach, tj. w ramach wdrażanych koncepcji rozwoju społecznego (obywatelskiego),

gospodarczego (ekonomicznego), ekologicznego (środowiskowego, przyrodniczego). Ich implementowanie wzmacniane jest regulacjami prawnymi, które przy pomocy argumentacji etycznej i aksjologicznej sprowadzane do konkretnych wartości mogą znacząco wpłynąć na społeczny odbiór i praktykę idei zrównoważonego rozwoju.

Wnioski

Moralność i prawo niejednokrotnie odnoszą się do innych zbiorów wartości. Co więcej „ocena moralności przez prawo może prowadzić do uznania wyższości normy prawnej nad moralną ze względu na wyrażane przez nie wartości bądź w ogóle odrzucenie wartości chronionych przez moralność (Przesławski, 2015, p. 41). Jednak wpływ etyki na prawo, także prawo zrównoważonego rozwoju, odzwierciedla się w sposobie funkcjonowania społeczeństwa, zachowaniach jednostek oraz organizacji innych sfer życia.

Prawne rozumienie wartości zrównoważonego rozwoju, jeżeli będzie odwoływać się jedynie do jego znaczenia definicyjnego (z ustawy – Prawo ochrony Środowiska), bez kontekstu etyczno-filozoficznego, poszerzającego istotnie treść tej zasady o wartości m.in. idealne, autoteliczne czy instrumentalne, będzie jedynie w sposób ograniczony odzwierciedlać się w rozstrzygnięciach prawnych z zakresu tworzenia i stosowania prawa, a także z zakresu jego wykładni.

Z tego względu należy stwierdzić, że ustalenie treści zrównoważonego rozwoju w systemie prawnym, w szczególności znaczenia tej idei w Konstytucji RP, musi uwzględniać perspektywę etyki i argumenty nauk humanistycznych. Jedynie bowiem w ten sposób zrównoważony rozwój będzie pełnił zadanie, które zostało założone podczas tworzenia tej idei, a przez to umożliwi realizację aksjologii konstytucyjnego systemu w Polsce, którego filarami są godność człowieka oraz dbałość o dobro wspólne (zob. Preambuła do Konstytucji RP oraz art. 1 i art. 30 Konstytucji RP).

Przykłady wynikające z orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego oraz orzeczeń sądów świadczą o tym, że zrównoważony rozwój ma znaczenie w praktyce podejmowania rozstrzygnięć prawnych. Tym bardziej wskazanie perspektywy etycznej i filozoficznej danego zagadnienia może być pomocne dla organów władzy publicznej w uzasadnianiu ich działań i optymalizacji przyjmowanych kierunków rozwiązań.

Bibliografia

1. Banaszak, B., (2012). *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*. Warszawa: C.H. Beck
2. Birnbacher, D. (1999). *Odpowiedzialność za przyszłe pokolenia*. Warszawa: Oficyna Naukowa Elżbieta Nowakowska-Sołtan
3. Bukowski, Z. (2005). *Prawo międzynarodowe a ochrona środowiska*. Toruń: TNOiK
4. Ciężela, H. (2006). *Problemy i dylematy etyki odpowiedzialności globalnej*. Warszawa: Wydawnictwo APS
5. Granat, M. (2018). *Prawo konstytucyjne. Pytania i odpowiedzi*. Warszawa: Wolters Kluwer
6. Hutchings, K. (2010). *Global Ethics. An Introduction*, Cambridge
7. Jonas, H. (1996). *Zasada odpowiedzialności. Etyka dla cywilizacji technologicznej*. Kraków: Platan
8. Szacki, J. (2006). *Historia myśli socjologicznej*. Warszawa: PWN.
9. Weiler, J.H.H. (2003). *Chrześcijańska Europa. Konstytucyjny imperializm czy wielokulturowość?* Poznań: W Drodze
10. Winczorek, P. (2008). *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.* Warszawa 2008
11. Bałaban, A. (2003). Konstytucyjna zasada zrównoważonego rozwoju. In L. Garlicki, and A. Szmyt (Eds.), *Sześć lat Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Doświadczenia i inspiracje. Profesorowi Kazimierzowi Działosze prace dedykowane na siedemdziesięciolecie urodzin*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe
12. Papuziński, A. (2017). Filozofia Raportu Brundtland. In R. F. Sadowski, Z. Łepko (Eds.), *Theoria i praxis zrównoważonego rozwoju. 30 lat od ogłoszenia Raportu Brundtland*. Warszawa: Towarzystwo Naukowe Franciszka Salezego, pp. 127-142
13. Pawłowski, A. (2010). Sustainable Development as a Civilizational Revolution. In Z. Łepko, R. Sadowski (Eds.), *A humanist approach to sustainable development*. Warszawa: Wydawnictwo UKSW, pp. 169-184
14. Piątek, B. (2005). Człowiek jako podmiot zrównoważonego rozwoju: konsekwencje filozoficzno-społeczne. In A. Papuziński, *Zrównoważony rozwój. Od utopii do praw człowieka*. Bydgoszcz: Oficyna Wydawnicza Branta
15. Piechowiak, M. (2013). Aksjologiczne podstawy prawa polskiego. In M. R. Pałubska, T. Guz, and J. Głuchowski (Eds.), *Synteza prawa polskiego od 1989 roku* (pp. 39-70). Warszawa: C. H. Beck
16. Pisz, M, and Ochmann, P. (2014). Aksjologiczne fundamenty Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. In R. Piotrowski (Eds), *Prawo konstytucyjne. Kompendium* (pp. 1-11). Warszawa: C. H. Beck

17. Rakoczy, B. (2013). Artykuł 5 Konstytucji. In Z. Bukowski, E. Czech, K. Karpus, and B. Rakoczy, *Prawo ochrony środowiska, Komentarz*, LexisNexis
18. Floreczak-Wątor, M. (2016). Artykuł 5 Konstytucji. In L. Bosek, and M. Safjan (Eds.), *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1-86*. Warszawa: C. H. Beck
19. Sarnecki, P. (2016). Artykuł 5. In L. Garlicki, and M. Zubik (Eds.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom I*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe
20. Syryt, A. (2015). Dostęp do publicznych zasobów informacyjnych a zasada zrównoważonego rozwoju. In G. Szpor, and A. Piskorz-Ryń (Eds.), *Jawność i jej ograniczenia. Tom V. Dostęp i wykorzystanie* (pp. 23-34). Warszawa: C. H. Beck
21. Fobel, P, and Fobelová, D. Etyczne podstawy i dylematy moralne w koncepcji zrównoważonego rozwoju. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Seria: Organizacja i Zarządzanie*, 104, pp. 217-225.
22. Gawor, L. (2006). Wizja nowej wspólnoty ludzkiej w idei zrównoważonego rozwoju. *Problemy Ekorozwoju*, 2, pp. 59-66.
23. Kędzia, Z. (1990). Uwagi o aksjologii Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. *Ethos*, 11-12, pp. 218-235.
24. Klimska, a, and Leźnicki, M. (2017). Etyczno-aksjologiczne przesłanki Agendy na Rzecz Zrównoważonego Rozwoju 2030 (Agendy post-2015). *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Seria: Organizacja i Zarządzanie*, 106, pp. 165-181.
25. Kowalski, G. (2010). Zrównoważony rozwój jako naczelną zasadą ustrojową Rzeczypospolitej Polskiej. *Prawo i Środowisko 2010*, 1(61), p. 66.
26. Papuziński, A. (2013). The Axiology of Sustainable Development: An Attempt and Typologization. *Problems of Sustainable Development*, 8(1), pp. 5-25.
27. Przesławski, T. (2015). Rola etyki w systemie prawnym. *Profilaktyka społeczna i resocjalizacja*, 28, pp. 37-50.
28. Sztumski, W. (2006). Idea zrównoważonego rozwoju a możliwości jej urzeczywistniania. *Problemy Ekorozwoju*, 1(2), pp. 73-76.
29. Tyburski, W. (2007). Etyczne założenia edukacji dla zrównoważonego rozwoju. *Problemy Ekorozwoju*, 2(1), pp. 41-47
30. Björneloo, I, and Nyberg, E. (Eds.) (2007). Drivers and Barriers for Implementing Learning for Sustainable Development in Pre-School through Upper Secondary and Teacher Education. Retrived from
31. <http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001509/150966E.pdf>
32. Stawrowski, Z. (2006). Aksjologiczne podstawy konstytucji. Retrived from <https://www.rpo.gov.pl/pliki/12180269390.pdf>
33. Biuletyn Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego, 1995, 13, p. 10
34. Biuletyn Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego, 1997, 44, p. 7